

Jak oddělit zrna od plev: Ověřování informací v prostředí internetu

Petr Boldiš

Ústav informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
petr.boldis@ff.cuni.cz

Proč informace ověřovat?

Prostředí internetu a především World Wide Web přinesl doslova revoluci do stávajícího systému publikace. Doslova každý, kdo má počítač a připojení k veřejné datové síti, je schopný na internetu publikovat. Tento stav někteří označují jako vrchol demokracie, jiní naopak za nebezpečný stav anarchie v publikování vlastních názorů.

Obě dvě strany naráží na stejnou skutečnost: internet není jako celek nikým vlastněn a zároveň není nikým kontrolován. Z tohoto důvodu také neustále roste počet dokumentů na internetu. Podle studie společnosti Cyveillance [3] roste toto prostředí každý den přibližně o sedm a půl milionů dokumentů každý den a celkový počet dokumentů tato společnost odhaduje kolem dvou a půl miliard dokumentů.

Dalším negativním rysem tohoto prostředí je nestabilita zdrojů. Dokumenty rychle vznikají i zanikají a tak je často požadavek na zpětné dohledání nerealizovatelný.

Větší část dokumentů na internetu tvoří webovské stránky. Další nabízené služby internetu (e-mail, ftp apod.) se pohybují „ve stínu“ těchto stránek a velká většina těchto služeb je dnes právě přes webové rozhraní dostupná. Z tohoto důvodu se uvedená kritéria pro ověřování dokumentů na internetu vztahují především k webovým stránkám.

Typologie důvěryhodnosti informací na www

Stránky se od sebe liší i svojí důvěryhodností. Přibližné rozdělení do kategorií je následující:

- a) matoucí a záměrně falešné informace
- b) neautorizovaná informace
- c) autorizovaná informace

a) matoucí a záměrně falešné informace

Falešné informace jsou takové, které se snaží dosáhnout účelového chování čtenáře. Tyto stránky často vypadají velmi věrohodně a jejich odhalení závisí především na zjištění jejich autora a na analýze objektivit a přesnosti. Mezi těmito stránkami jsou často různé

propagandistické texty, které nemusí podávat přímo lživé informace, ale podávají informace účelově zkreslené.

Často jsou tyto stránky umístěny i v doméně .org (organization), což jim dodává větší věrohodnost. Je však třeba mít na paměti, že i doménu .org si může zaregistrovat každý a tak pouhá adresa nemusí být důkazem pravdivosti stránek.

Významnou náповědou může být použití jazyka a argumentů na stránce. Na příkladu stránky Institute for Historical Review [10] je vidět, že použití jazyka a výrazů může být velmi vypovídající.

Červeně jsou uvedena slova, která samostatně nebo v použitém kontextu naznačují, že se nemusí jednat o odborný, nestranný materiál.

This site offers scholarly information and thoughtful commentary, from a **revisionist perspective**, on a wide range of historical issues, including the **"Holocaust,"** Auschwitz, World War II, Stalin, Hitler, Winston Churchill, Franklin Roosevelt, Hiroshima, Pearl Harbor, the Palestine/Israel conflict, **Zionism**, the "Jewish question," the **Bolshevik revolution**, and much more.

Textová analýza jako jedna z použitých metod v tomto případě pomůže zjistit, že se pravděpodobně jedná o stránku, která je orientována krajní pravicí a antisemitismem. Tento závěr je samozřejmě nutné podpořit i dalšími fakty, které jsou uvedeny níže (analýza autorů, umístění stránky apod.).

b) neautorizovaná informace

Tento typ informací se na webovských stránkách vyskytuje nejčastěji. Jedná se zde o dvě možné varianty:

1. Informace, jejíž zdroj není uveden - tj. porušení citační etiky, která v tomto prostředí není zvykem.

Tato „neřest“ se týká vlastního citování použitých zdrojů i odkazů („linků“) na webové stránky. Ze stránek tohoto typu není vždy jasné, zda autor předkládá své vlastní tvrzení, nebo zda se jedná o převzetí cizího textu. Nemusí zde být jasná myšlenková struktura, části textu se od sebe mohou lišit; je zde již velmi nepatrná hranice mezi necitováním a plagiátorstvím. Příklad:[7]

1 Definice intuice a základní vztahy

Definice intuice rozhodně není jednoznačná. Částečně jinou definici podávají filozofické slovníky, odlišnou slovníky psychologické. Zřejmě

proto, že chápou roli či její význam většinou odlišně. Ve filozofii je intuice chápána jako způsob, typ (možnost) poznání. V některých případech dokonce jako jediné plnohodnotné pochopení určité skutečnosti. Pro psychologii (respektive psychology) je intuice víceméně jen jedna ze složek lidského myšlení, inteligence či specifických psychických jevů. Málokdy ji psychologie chápe jako nejmohutnější poznávací proces...

Jinou formou jsou zdroje, které uvádí informace, které pravděpodobně jsou i pravdivé, ale jejich původ není zdokumentován. Působí pak spíše jako „výkřiky do tmy“. Příklad: [9]

MAOVY PECE

(Mao Ce-tung)

Po tisíciletích letech vlády císařského kapitalismu se po svrnutí dynastie zvrhla Čína v socialismus.

MAOVY PECE

na 600 miniaturních tavicích pecí bylo v Číně postaveno doslova přes noc. Dělníci a rolníci odevzdávali své nástroje aby je mohli přetavit na ocel. Nad výroba ocele způsobila vylidnění vesnic.

Maovo plašení a vybíjení vrbců způsobilo přemnožení hmyzu a hladomor.

Za Maovy ideály padlo 200 milionů lidí!!!

Součást Nikdy Nedokončené Internetové Encyklopedie...NNIE

2. Informace typu „pověsti“ (angl. rumour, hoax) - jde o neověřené tvrzení nebo informaci, která je rozšířena a dále předávána bez ověření pravdivosti.

Informace tohoto druhu se šíří především v e-mailech a na webovských stránkách. Jde o různé neověřené zprávy (např. upozornění na nové, ničivé viry), které jsou fámami a pro které se již zažil anglický termín hoax. Tyto fámy mohou vypadat takto [6]:

Tato informace může být velmi užitečná:

Stalo se to v Paříži. Před několika týdny v jednom kine si sedla jedna osoba na něco pichajícího na sedadle. Když vstala, aby zjistila, co to bylo, nasla jehlu zapichnutou do sedadla, na které byl připevněn tento vzkaz:

"Prave si byl nakazen HIV". Kontrolní středisko chorob /v Paříži/ zaznamenalo v poslední době mnoho podobných případů v mnohých dalších městech. Všechny testované jehly byly HIV pozitivní. Středisko taktez udává, že takoveto jehly byly nalezeny i na veřejných bankomatech. Zadáme každého,

aby byl v takových případech obezřetný. Měli byste si pozorně prohlednout každé veřejné sedadlo/zidli s největší opatrností.

Starostlivý vizuální pohled by měl stačit. Zároveň vás žádáme, abyste tuto zprávu podali co nejvyššímu počtu vašich blízkých, přátel i známých, které tak upozorníte na toto nebezpečí.

Proti šíření těchto fám vznikly specializované stránky, které sbírají různé zprávy, kolující na internetu, a uvádějí je na pravou míru – například stránka <http://www.hoax.cz>, nebo v oblasti počítačových virů stránka firmy Symantec <http://www.symantec.com/avcenter/hoax.html>.

c) autorizovaná informace

Takový zdroj jasně uvádí pramen informace a zároveň je jasný i důvod, proč je tato informace publikována. Autorizované zdroje lze často najít v univerzitním prostředí nebo v oblasti státní správy. Průvodním znakem autorizovaných zdrojů je jasně deklarované autorství, záchytné body pro ověření původu (e-mail autora, stránka domovské univerzity, kde autor vyučuje apod.) a také původ všech použitých zdrojů.

Příkladem může být například článek Steva Lawrence [8]:

Edited version appears in: *Nature*, Volume 411, Number 6837, p. 521, 2001.

Online or Invisible?

[Steve Lawrence](#)

NEC Research Institute

Download paper: [PS.Z](#) [PS.gz](#) [PS](#) [PDF](#) [BibTeX](#)
[Publications page](#)

Articles freely available online are more highly cited. For greater impact and faster scientific progress, authors and publishers should aim to make research easy to access.

The volume of scientific literature typically far exceeds the ability of scientists to identify and utilize all relevant information in their research. ...

Podobně jsou dokumentovány také články z on-line časopisů - např. český knihovnický časopis Ikaros (<http://www.ikaros.cz>).

Kritéria pro ověřování

Existuje množství dokumentů, které se ověřováním informací na internetu zabývají. Každá z nich nabízí různé seznamy kritérií, která je třeba prověřit na zkoumaných stránkách. Seznamy jsou určeny pro všeobecně zaměřené stránky [2, 4, 5] i pro stránky specializované [1].

Pro ověřování se většina z nich shoduje na následujících kritériích a doplňujících otázkách:

Téma, obsah a určení (CO?)

Co je obsahem stránky? Pro koho je určena? (populárně-naučná, zábavná apod.) Co je hlavním tématem stránek?

Umístění (KDE?)

Kde je stránka umístěna? Jde o oficiální stránky (vládní doména *.gov, *.mil, *.edu)? Lze zjistit majitele domény?

Přesnost, aktuálnost (KDY?)

Kdy byla stránka zveřejněna? Kdy byla naposledy aktualizována? Odpovídá obsah současnosti? Nejsou údaje zastaralé? Jsou zmíněny použité zdroje?

Pokrytí, Objektivita (JAK?)

Jsou zmíněny různé názory na problematiku? Není stránka příliš jednostranná? Jaký je jazyk stránky (věcný, emotivní, sugestivní)? Na koho se stránka odvolává (autorita)? Sponzoruje někdo stránku? Lze vyčíst nějakou spojitost s odkazy na další stránky?

Původ, autorství (KDO?)

Lze určit autora stránek? Jakou kvalifikaci má autor k psaní o tomto tématu? Kde pracuje? Jedná se o individuální práci nebo o dílo organizace; oficiální stanovisko?

Důvod (PROČ?)

Proč stránka vznikla? Co chce autor dosáhnout jejím zveřejněním? Nejedná se o skrytou reklamu?

K výše uvedeným můžeme zařadit ještě dvě další, pomocná kritéria, která již nebývají často uváděna:

Design a grafika

Každá stránka má i svoje originální grafické zpracování. Filozofie grafického zpracování je podobná jako u tištěných materiálů - seriózní zdroj má střízlivou, nekřiklavou (někdy přímo konzervativní) podobu. Divoce barevné, překombinované stránky jsou podezřelé.

Vztahy k dalším stránkám

V prostředí internetu probíhá i určitá „evoluce“ zdrojů. Stejně jako podle Darwinovy teorie přežívají silné druhy živočichů, v prostředí internetu jsou to zajímavé a přínosné stránky. Ty jsou pak citovány a odkazovány z dalších stránek. Může to napovědět, že se jedná o zajímavý zdroj, ale tento samotný fakt není vypovídající - musí být podepřen na základě dalších kritérií.

Ověřování pomocí externích zdrojů

Výše uvedená kritéria mohou být při ověřování významnou pomocí při zjišťování pravdivosti. Má-li ale být ověřování co nejdůkladnější, je nutné je podepřít ještě dalšími kroky:

- prověřením informací alespoň ze dvou autorizovaných zdrojů
- zjištěním dalších informací o autorovi a jeho vztahu k publikovaným informacím.

Autorizovanými zdroji jsou zde míněny takové, které jsou považovány za věrohodné a je možné dohledat jejich zdroje. Často jsou to různé sekundární zdroje jako encyklopedie, kompendia, slovníky, adresáře nebo bibliografie. Některé pochází z původních tištěných zdrojů, jiné jsou specifické pouze pro internet.

Dohledání dalších informací o autorovi souvisí s výše uvedeným bodem. Kromě různých slovníků, kompendií a zdrojů typu „Who is who“ je možné využít i různé vyhledavače.

Důležité informace jsou především:

- identifikace autora (autor není smyšlený, pracuje u XY apod.)
- odborný kredit autora (asistent na vysoké škole, zabývá se touto problematikou 10 let)
- ohlasy na autora a jeho články (pozitivní i negativní kritika).

Příklady některých autorizovaných zdrojů, které jsou vhodné pro ověřování:

Encyklopedia Britannica (<http://www.britannica.com>)

Merriam-Webster Online (<http://www.m-w.com>)

The Electronic Directory of the European Institutions

(<http://europa.eu.int/idea/en/rechind.htm>)

Who Is Who Handbook of Nonlinear Dynamics (<http://www.chaos-gruppe.de/wiw/wiw.html>)

Who is Who Biographien (<http://www.whoiswho.co.at/allebio/>)

Marquis Who'sWho (<http://www.marquiswhoswho.com/>)

Použité zdroje

1. ALEXANDER, Jan - TATE, Marsha Ann. *Evaluating Web Resources* [online]. Copyright Jan Alexander & Marsha Tate, 1996-1999, Last Revised:3 April, 2003 [cit. 2003-04-10]. Dostupné z URL: <<http://www2.widener.edu/Wolfgram-Memorial-Library/webevaluation/webeval.htm>>
2. HINCHLIFFE, Lisa Janicke. *Resource Selection and Information Evaluation* [online]. c1995, updated May 29, 1997 [cit.2003-03-17]. Dostupné z URL: <<http://alexia.lis.uiuc.edu/~janicke/Evaluate.html>>
3. MURRAY, Brian - MOORE, Alvin. *Sizing the internet* [online]. Cyveillance, July 10, 2000 [cit. 2003-01-25]. Dostupné z URL: <http://www.cyveillance.com/web/us/downloads/Sizing_the_underline_Internet.pdf>.
4. RILEY, John. *Evaluation of Information Sources* [online]. Last update: Jun 03, 2002 [cit.2003-04-10]. Dostupné z URL: <<http://www.lib.purdue.edu/ugrl/evalinfo.html>>.
5. VALENZA, Joyce. *Evaluating Web Pages: A WebQuest* [online]. Last updated on December 31, 2001 [cit.2003-03-17]. Dostupné z URL: <<http://mciu.org/~spjvweb/evalwebteach.html>>.

Použité příklady v textu:

6. *INFIKOVANÉ JEHLY - Francie a HIV* [online]. [cit. 2003-04-10]. Dostupné z URL: <<http://www.hoax.cz/index.php3?action=detail&id=11>>.
7. *Intuice ve vědě a filosofii* [online]. [cit. 2003-04-10]. Dostupné z URL: <<http://www.mujiweb.cz/www/evoluce24/intuice/intuice.html>>.
8. LAWRENCE, Steve. *Online or Invisible?* [online]. 2001 [cit. 2003-04-05]. Dostupné z URL: <<http://www.neci.nec.com/~lawrence/papers/online-nature01/>>.
9. *Mao* [online]. Dostupné z URL: <http://www.mujiweb.cz/www/area_51/mao.htm>. Na stránce uvedena adresa: mira.polak@atlas.cz.
10. ZUNDEL, Erich. *The historical institut review* [online]. Version of: 3/27/03 [cit. 2003-04-05]. Dostupné z URL: <<http://www.ihr.org>>.